

***Batavia* van Hendrik Conscience, de eerste Vlaamse koloniale roman**

Luc Renders, Universiteit Hasselt

Samenvatting

De tweehonderdste verjaardag van de geboorte van Hendrik Conscience op 3 december 2012 werd in mineur gevierd. De schrijver is uit de belangstelling verdwenen en zijn werk kan alleen nog boeien als het gelezen wordt in het licht van zijn tijd. Dat geldt zeker voor de roman *Batavia* (1858) die als de eerste Vlaamse koloniale roman kan worden bestempeld. De roman verscheen tijdens het bewind van Leopold I, die een vijftigtal pogingen ondernam om een koloniale bezitting te verwerven. *Batavia* handelt over de aanvangsperiode van de Nederlandse aanwezigheid in Oost-Indië en is een sentimenteel liefdesverhaal dat zich afspeelt aan het begin van de zeventiende eeuw in de nabijheid van Jakarta, waar de Nederlanders een handelspost hebben. Dankzij hun overwinning op de Javaanse belagers zullen de Nederlanders deze post kunnen uitbouwen tot het bruggenhoofd van hun koloniale rijk in Oost-Indië. Patriotisme en kolonialisme worden door Conscience op dezelfde lijn geplaatst. Op basis van nationalistische dadendrang eigenen de Nederlanders zich het recht toe om andere volkeren te onderdrukken. Het helpt daarbij dat de Javanen alleen maar slechte eigenschappen hebben. Daardoor wordt de verovering van koloniaal gebied ook als een morele overwinning voorgesteld. In tegenstelling tot de ‘gele mensen’ wordt Congo, de negerlaaf van hopman Van den Broeck, wel op een stereotiepe manier uitgebeeld maar niet in een negatief daglicht geplaatst omdat hij de bestaande machtsverhoudingen niet aantast. In *Batavia* ont-popt Conscience zich tot een verdediger van het kolonialisme en bij implicatie tot een promotor van de koloniale plannen van Leopold I. *Batavia* is onleesbaar geworden. Dat heeft veel te maken met de excessief romantische inborst van Conscience, maar ook met zijn conformisme en zijn zelfgekozen missie als schrijver.

Abstract

The two hundredth anniversary of the birthday of Hendrik Conscience was celebrated in a subdued manner on 3 December 2012. His works are no longer in popular demand and are only of interest when they are read as a mirror in which nineteenth century society is reflected. This certainly applies to *Batavia* (1858), the first Flemish

E-mail
luc.renders@
uhasselt.be

colonial novel. It appeared during the reign of Leopold I, who undertook about fifty attempts to acquire a colonial possession. *Batavia* deals with the initial phase of the Dutch presence in the East Indies. It is a sentimental love story which is situated in the beginning of the seventeenth century in the close proximity of Jakarta, where the Dutch have a trading post. Thanks to their victory over the local Javanese they can make this fledgling settlement into the bridgehead of their colonial empire in the East Indies. Patriotism and colonialism are seen as interchangeable concepts by Conscience. The Dutch have no qualms about subjugating other peoples and denying them the right to nationhood. That the Javanese only have negative characteristics obviously plays into the hands of the Dutch as it allows them to portray their conquest of colonial territory as a moral victory. In contrast to the 'yellow people', Congo, the black slave of captain Van den Broeck, is portrayed in a stereotypical manner but not unduly negatively because his servile attitude does not challenge the existing balance of power. In *Batavia* Conscience shows himself to be a staunch supporter of colonialism and by implication the promoter of the colonial plans of Leopold I. *Batavia* has become an unreadable novel. This is not only due to Conscience's excessive romanticism but also to his conformism and his self-declared mission as a writer.

---

1. IN DE VERGETELHEID

Op 3 december 2012 werd de tweehonderdste verjaardag van de geboorte van Hendrik Conscience herdacht. Henri Conscience, zijn officiële geboortenaam, was de zoon van een Franse vader en een Vlaamse moeder. Hij werd geboren te Antwerpen op 3 december 1812 en stierf te Elsene op 10 september 1883. Aan deze verjaardag werd in België beperkte aandacht besteed. Twee eendaagse colloquia werden aan zijn werk gewijd, een in Antwerpen en een in Brussel. Verder verschenen er enkele berichten in de pers. Meer was het niet. In Nederland werd de verjaardag van Conscience al helemaal niet gevierd. Conscience kan inderdaad op niet veel erkenning van zijn volks- of taalgenoten meer rekenen.

Hendrik Conscience heeft een aanzienlijk oeuvre bij elkaar geschreven. Het bestaat uit romans, novellen, verhalen, een geschiedenis van België en allerlei beschouwingen, onder andere over de Vlaamse strijd en de spelling van het Nederlands. Toen zijn honderdste boekdeel *Geld en adel* in september 1881 verscheen, viel de schrijver in Brussel een indrukwekkende nationale hulde te beurt. In zijn tijd was Conscience een levende legende die door het Vlaamse

volk werd vereerd en door het Belgische establishment (inclusief het koningshuis) werd bewierookt, maar die ook het respect van binnen- en buitenlandse collega's genoot. Zijn werk werd gesmaakt, zowel door een Vlaams als een Europees lezerspubliek. Het aantal herdrukken en vertalingen van zijn romans is indrukwekkend. Terwijl in de maand voor zijn dood in het centrum van Antwerpen een standbeeld van de schrijver werd onthuld – een plechtigheid die Conscience niet kon bijwonen omdat hij reeds te ziek was – en in 1912, ter herdenking van de honderdste verjaardag van zijn geboorte een praalstoet door de straten van Antwerpen trok, brokkelde zijn literaire reputatie in de daaropvolgende jaren geleidelijk af om ten slotte volledig weg te deemsteren. Na de Eerste Wereldoorlog was de maatschappij radicaal veranderd en had het wereldbeeld van Conscience afgedaan. Tom Lanoye bestempelde in een opiniestuk in *De Standaard* Conscience's bekendste werk *De Leeuw van Vlaenderen* (1838) als 'een hallucinant lachwekkend kutboek' (Lanoye, 2012) waaraan hij liet voorafgaan dat hij zich respectvol uitdrukte. Voor een schrijver die tijdens zijn leven zo'n aanzien genoot, kan het statusverlies niet groter zijn. Dat Conscience een veelschrijver en een volbloed romanticus was, heeft daar ongetwijfeld veel mee te maken, net als de taak die hij zichzelf als schrijver gesteld had:

Het lezend publiek bestond uit het mindere volk, de buitenlieden en de schoolkinderen. 't Was een plicht, een wet, hun zeden en hun geloof te eerbiedigen, wilde men ingang tot hen vinden ... Daarom heb ik mij beijverd om de strekking mijner werken zo te richten, dat lieden van alle gezindheid en van alle ouderdom ze konden lezen, zonder zich gekwetst te voelen. (Willekens, 1983, p. 189)

Ondanks zijn degradatie tot jeugdschrijver – *De Leeuw van Vlaenderen* kan alleen als spannende geschiedenis-evocatie nog jonge, naïeve lezers boeien – is het werk van Conscience nog interessant als het gelezen wordt in het licht van de negentiende eeuw. Het reveleert een tijds-klimaat en, juist omdat Conscience een conformistisch schrijver is, de heersende denkpatronen en de dominante ideologie.

Vanuit deze optiek wil ik de roman *Batavia. Historisch tafereel uit de XVIIIe eeuw* (gepubliceerd in 1858) analyseren. *Batavia* kan, gesitueerd binnen zijn tijdskader, als een tendensroman gelezen worden die propaganda maakt voor het kolonialisme en misschien zelfs voor de koloniale agenda van Leopold I. Het boek is daardoor de eerste Vlaamse koloniale roman, al handelt het over de beginperiode van de Nederlandse koloniale geschiedenis.

2. OP ZOEK NAAR EEN KOLONIE

Op 21 juli 1831 werd Leopold van Saksen-Coburg gekroond tot koning van België, dat zich het jaar voordien van Nederland had afgescheiden. Door zijn huwelijken, in 1816 met prinses Charlotte Augusta van Wales, de enige dochter van de latere koning George IV van Engeland, en in 1832 (na Charlottes dood als gevolg van de bevalling van een doodgeboren zoon) met Louise-Marie d'Orléans, de dochter van koning Louis-Philippe I van Frankrijk, was hij in de hoogste Europese hofkringen ingetrouwd. Door zijn bemiddeling kwam trouwens het huwelijk tussen koningin Victoria en Albert van Saksen-Coburg tot stand. Leopold I was de oom van beiden.

De prille Belgische natie had in de nasleep van de Franse revolutie de meest vooruitstrevende grondwet van Europa. Die maakte van België een constitutionele, parlementaire democratie met een strikte scheiding tussen de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht. Aan de koning, die opperbevelhebber van het leger was, werden slechts beperkte politieke bevoegdheden toegekend. Het is niet verwonderlijk dat Leopold I, in eigen land gekneld in een politieke dwangbuis, het buitenlands beleid naar zich toetrok. Gita Deneckere geeft aan haar in 2011 verschenen biografie over Leopold I de terechte titel *Leopold I. De eerste koning van Europa*. Leopold I beperkte zijn werkterrein niet tot Europa. Hij koesterde ook koloniale ambities, daarbij ongetwijfeld geïnspireerd door de koloniale hyperactiviteit van zijn Britse familieleden. Er bestond immers geen probater middel om meer prestige en gezag voor zichzelf te verwerven en meer aanzien en welvaart voor het land te creëren dan een koloniale bezitting.

De eerste Belgische kolonie had Java kunnen zijn. Op 10 augustus 1831 verscheen in de *Moniteur belge* het bericht dat een opstand van 'Belgische' soldaten in dienst van het Nederlandse leger tot het installeren van een nieuwe regering op Java had geleid. Al gauw bleek dat de berichtgeving op foutieve informatie berustte, maar niet vooraleer Leopold I in een brief aan zijn schoonvader, Louis-Philippe I, zich reeds de koning te rijk waande. Hij schreef hem: 'L'insurrection de Java est très curieuse et peut avoir pour le commerce de la Belgique et de la France des conséquences très importantes'. (Leconte, 1946, p. 14) De eerste koloniale droom van Leopold I spatte als een zeepbel stuk op de ontvullende realiteit.

Leopold I liet zich door deze tegenvaller niet ontmoedigen. Een kolonie was een ideale uitlaatklep voor de Belgische handel en industrie die door het wegvallen

van de Nederlands-Indische exportmarkt een zware klap had gekregen. Bovendien zag Leopold I er een middel in om een deel van de verarmde bevolking naar het buitenland te sturen. Vooral de jaren tussen 1845 en 1855 waren desastreus als gevolg van een aantal mislukte oogsten waardoor de verpaupering aanzienlijk toenam. 'La Belgique repliée sur elle-même est une chaudière sans soupape' was een van de beeldrijke uitspraken van de koning (Leconte, 1946, p. 2).

In vergelijking met koningin Victoria, die over een rijk heerste waar de zon nooit onderging, waren de ambities van Leopold I noodgedwongen eerder bescheiden van allure. Toch werden een vijftigtal plannen gesmeed, waarvan sommige niet verder dan het tekenbord kwamen, om een koloniale bezitting, in een of andere vorm, in de wacht te slepen. De Faeröer, Abessinië, de Filipijnen, Sumatra, Borneo, Nieuw-Zeeland, Australië, de Fiji eilanden, de Nieuwe Hebriden, Texas, Florida, Kansas, de Antillen, Haïti, Guyana, Peru en Argentinië zijn een greep uit de landen of geografische gebieden die op een of ander moment in aanmerking kwamen om er koloniale gemeenschappen te stichten of handelsposten te vestigen. Grootschaliger pogingen tot volkplanting werden ondernomen in Santo Tomas de Castilla, een kuststreek van Guatemala, in een gebied omgedoopt tot Nueva Belgica in de deelstaat Chihuahua van Mexico en in de deelstaat Santa Catarina van Brazilië. Naar deze gebieden trok een behoorlijk aantal Belgen. Een blijvende aanwezigheid kwam echter niet tot stand wegens een gebrek aan middelen, wanbestuur, de onvruchtbaarheid van de grond of tropische ziekten. Ook het gebrek aan enthousiasme van het Belgische parlement, dat weinig geneigd was om de nodige fondsen ter beschikking te stellen, was een haast onoverkomelijk struikelblok. Ondanks zijn niet-aflatende inspanningen slaagde Leopold I er niet in zijn koloniale droom te verwezenlijken.

Tegen deze achtergrond verscheen in 1858 *Batavia* van Hendrik Conscience. De roman handelt over de aanvangsperiode van de Nederlandse aanwezigheid in Oost-Indië. Moet de keuze voor dit onderwerp verklaard worden door het feit dat Conscience vertrouwd was met de vroege Nederlandse koloniale geschiedenis? In *De omwenteling van 1830. Herinneringen uit myne eerste jeugd*, ook gepubliceerd in 1858 en 'Kosteloos afgeleverd aan de inschryvers op het werk BATAVIA' (titelpagina), schrijft Conscience dat het reisverslag van Johan Nieuhof over zijn reizen naar de koloniale bezittingen van Nederland in de zeventiende eeuw op hem een grote indruk had gemaakt toen hij het als kind las: 'Zyn geliefd boek droeg voor titel: *Johan Nieuhofs Gedenkwaardige Zee- en Landreizen*. Het was een oud foliant, gansch vervuld

met beeltenissen van wilde mannen en wilde gedierten, en gedrukt te Amsterdam, by Jacob Van Meurs, in 1682' (p. 9). Conscience vermeldt Johan Nieuwofs boek ook in de voetnoten van *Batavia*.

Speelt ook het verlangen van Conscience om zijn Nederlandse lezers te plezieren en zijn ambitie om in Nederland een groter lezerspubliek te bereiken een rol (Wauters, 1999, p. 164-165)? Of moet de roman binnen de context van de koloniale machtsdromen van Leopold I gesitueerd worden? Het paleis en Conscience waren in ieder geval geen onbekenden voor elkaar. Leopold I had Conscience, uit erkenning voor zijn literaire verdiensten voor de Vlaamse literatuur en voor het schrijven van *Geschiedenis van België* (1845) – een officiële opdracht trouwens – in juni 1845 tot ridder in de Leopoldsorde geslagen. In 1856 wordt Conscience officier in de Leopoldsorde en ontvangt hij van de koning een ring: 'een saffier en een kroon rond het cijfer I, omgeven met briljanten' (Willekens, 1983, p. 108). Door Leopold II zal hij in 1881 tot grootofficier in de Leopoldsorde worden benoemd. Leopold I had aan Conscience eerder reeds verschillende toelagen toegekend, o.a. voor het schrijven van *In 't Wonderjaer (1566)* (1837) en *De Leeuw van Vlaenderen*. In 1847 krijgt Conscience de taak de koninklijke prinses in de Vlaamse taal- en letterkunde te instrueren, een opdracht die hij door tegenkanting uit allerlei hoeken niet op zich kan nemen. Leopold I komt bij Conscience, die dan arrondissementcommissaris is, aan huis tijdens een bezoek aan Kortrijk in 1860 en neemt hem mee op een koetstocht door de stad. Dat de belgicistische Conscience, die in 1830 zelf deelgenomen had aan de opstand tegen het Nederlandse bewind, de Nederlandse koloniale expansie in Oost-Indië zou bejubelen zonder een dubbele agenda te hebben, lijkt erg onwaarschijnlijk. In *Batavia* kon Conscience het lievelingsboek uit zijn jeugd jaren verwerken tot een roman en daarbij twee oogmerken verenigen: een grotere lezersmarkt aanboren in Nederland en de koloniale dromen van Leopold I met een gloedvolle roman propageren.

3. EEN MELODRAMA IN OOST-INDIË

3.1. EEN SENTIMENTELE LIEFDESGESCHIEDENIS

Batavia, de naam die door bevelhebber Pieter Van Ray aan de in 1619 gestichte hoofdstad van Nederlands-Indië op Java werd gegeven, is ook de naam van een historische roman. Conscience roept daarin een heroïsch beeld

op van de verdediging door de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) van een kleine handelspost in de buurt van Jakarta tegen de aanvallen van de sultan van Jakarta (die op Engelse en Portugese steun kan rekenen) en de sultan van Bantam. Voor de invulling van de historische achtergrond doet Conscience vooral een beroep op *Zee- en Lant-Reise door verscheide Geweste van Oostindien* van Johan Nieuhof, zoals hij in de voetnoten aangeeft.

Batavia neemt een aanvang in 1613 in Amsterdam, maar de hoofdgebeurtenissen zijn in 1618 en 1619 op Java gesitueerd. Het gaat om een sentimenteel liefdesverhaal waarin de tranen en het bloed met beken vloeien en de pathetiek een bijzonder hoge vlucht neemt. Walter Pietersen en Aleidis van den Broeck zijn de hoofdfiguren. Ze zijn verliefd op elkaar maar omdat Walter tot een lagere stand behoort, is Aleidis onbereikbaar voor hem. Alleen door zich als soldaat te onderscheiden, kan Walter Pietersen zich opwerken binnen de legerhiërarchie en een status bereiken die het klassenverschil opheft en hem toelaat om de hand van Aleidis te vragen. Aleidis is de dochter van hopman – de rang van kapitein – Van den Broeck, die in dienst van de VOC in 1613 naar Oost-Indië vertrekt.

De begintaferelen van de roman, die focussen op de smartelijke scheiding van Aleidis en Walter, spelen zich af bij de afreis in Amsterdam. Na de dood van zijn moeder treedt ook Walter als soldaat in dienst van de VOC en vertrekt ook hij naar Oost-Indië. Op Java vindt hij Aleidis terug en krijgt hij ten overvloede de gelegenheid om te tonen dat hij uit het juiste soldatenhout gesneden is. Na een ultimatum om hun handelspost nabij Jakarta te verlaten en de Nederlandse weigering om dat te doen, wordt de post door de troepen van de sultan van Jakarta belegerd. Het kleine contingent Nederlanders slaagt er na een zware lijdensweg op het nippertje in om met de hulp van een toegesnelde Nederlandse vloot de overwinning te behalen tegen een grote overmacht. Walter, die zijn krijgshaftigheid ten overvloede heeft kunnen demonstreren en die door zijn voorbeeld en redenaarstalent de manschappen steeds heeft kunnen inspireren tot grootse daden, wordt bevorderd tot hopman en verovert zijn geliefde. Voor Walter Pietersen biedt de verdediging van de overzeese Nederlandse handelsbelangen en de verovering van een koloniale bezitting de mogelijkheid tot sociale verheffing. De voorstelling van de kolonie als een werkterrein waar het mogelijk is om verschillen in rang en stand te overwinnen en hoger op de sociale ladder te klimmen, zal dikwijls in koloniale literaire werken ter sprake komen.

3.2. NATIONALISME EN KOLONIALISME

In *Batavia* worden kolonisatie en nationalisme op dezelfde lijn geplaatst. Het nationaal gevoel wordt versterkt door het bezit van een kolonie. Aan het begin van de roman wijst Walter op de kade zijn moeder terecht, die de mildheid van Nederland tegenover de gevaren en beproevingen van Oost-Indië plaatst:

Oost-Indië is een grond van roem, van grootschheid en van rijkdom voor allen, wien Neerlandsch heldenbloed door de aderen vloeit! Gij begrijpt het niet, moeder; de tijden zijn veranderd. Spanje is vernederd en uitgeput; het smeekt om eenen vasten vrede; onze vrijheid rust op onwrikbare gronden; al onze vijanden zijn gevallen .... En nogtans, de harten der Batavieren zijn nog gezwollen van strijd lust en van moed. Holland heeft dorst naar groote daden; het moet een doel vinden, waar het zijne overspannen volkskrachten kunne heenrichten. Het doel is Oost-Indië. Het klein, maar rijkgezegd vaderland, dat de Heer ons schonk, is te nauw om zoovele helden te bevatten als de oorlog tegen Spanje er in ons midden teelde. Naar Oost-Indië, moeder! Naar Oost-Indië! Dáár is een nieuw vaderland te veroveren en te gronden; dáár is nog middel om, door moed en wijs beleid, de nakomelingschap eenen naam te doen eeren en te doen zegenen; dáár kan ook een jongeling, die te laat werd geboren om de wapens tegen Spanje te voeren, zijn bloed nog voor Neerlands grootheid storten .... Oh, wat zijn ze gelukkig, die naar Oost-Indië mogen varen! (p. 5)

De verwijzing naar het kleine Nederland dat geen plaats kan bieden aan de vele helden die wel in Oost-Indië aan hun trekken kunnen komen is veelzeggend. Dat Walter Pietersen als beloning voor zijn heldenmoed en onvoorwaardelijke inzet bovendien met Aleidis van den Broeck mag huwen, geeft aan dat voor onverschrokken strijders voor het vaderland het opperste geluk is weggelegd. De stroopzoete romantiek van het liefdesverhaal, dat de kern van de roman vormt, wordt getransponeerd naar de passie voor Nederland. Deze grenzeloze vaderlandsliefde wordt gelijkgeschakeld met de verdediging van koloniale belangen. Voor Aleidis en Nederland wil Walter zijn bloed vergieten en zijn leven opofferen. Liefde en vaderlandsliefde worden onlosmakelijk aan elkaar gekoppeld.

In de roman wordt herhaaldelijk verwezen naar de roemrijke geschiedenis van de Nederlanden die begon met de Batavieren en hun ongelijke strijd tegen het Romeinse rijk. De Tachtigjarige Oorlog tegen Spanje was een nieuw hoogtepunt

in Nederlandse daadkracht, onverzettelijkheid en moed. Steeds opnieuw speelt hetzelfde scenario zich af: de Nederlanders worden met een grote overmacht geconfronteerd en moeten door hun strijdlust en doodsverachting het pleit in hun voordeel beslechten. Dat Nederland als een David tegen de andere Europese grootmachten moet strijden, maar keer op keer zegeviert, versterkt het heroïsche karakter van de Nederlandse natie. Van deze luisterrijke traditie is de kleine troepenmacht op Java de erfgenaam. Zij moet trouw blijven aan de offers die in het verleden werden gebracht en zich tot de dood toe inzetten voor de eer van het vaderland. Dan zal, al laat iedereen er het leven bij, de verdediging van de handelspost op Java deel worden van de illustere vaderlandse geschiedenis en zullen de verdedigers opgenomen worden in de Nederlandse heldengalerij. Het is de grootste eer die hen te beurt kan vallen. De keuze van de naam 'Batavia' voor de handelspost nabij Jakarta is veelzeggend. Ze maakt van de factorij een weliswaar exotisch maar toch onvervreemdbaar deel van Nederland. De kolonie-in-spe wordt daardoor een natuurlijk verlengstuk van de natiestaat. Dit alles geschiedt onder het goedkeurende oog van God, want de naam 'Batavia' die prominent boven de poortingang van de factorij is opgehangen, geldt tevens als een teken van vertrouwen in Gods bescherming en bijstand.

Door hun overwinning in de strijd tegen de plaatselijke sultans zullen de Nederlanders hun handelspost bij Jakarta kunnen uitbouwen tot het bruggehoofd van hun koloniale rijk in Oost-Indië. Niets staat hun militaire en commerciële expansieplannen dan nog in de weg, want ook de Engelse en de Portugese concurrenten die het Javaanse verzet tegen de Nederlanders steunden werd een hak gezet. Na de voltooiing van de verdedigingswal rond de factorij volgen feestelijkheden met als begin- en hoogtepunt de bekendmaking van de naam van de handelspost. Walter Pietersen zegt in zijn toespraak tot de feestvierders onder andere het volgende:

Wij zullen Batavia, het nieuwe Holland, verdedigen en behouden, al eischte nog de volvoering onzer schoone taak reusachtige pogingen en stroomen bloeds. Ja! Want de kleine plek gronds, van waar nu ons dankgejuich ten hemel stijgt, is de sleutel der Sunda-straat, der Moluksche zee, der baan naar China, en naar Japan. Kunnen wij haar behouden, dan zal eens Nederlands maagd als koninginne der Oosterwereld van hier den scepter zwaaien over het rijkste oord der aarde. (p. 101)

De keuze van de naam en de toevoeging 'het nieuwe Holland' maken overduidelijk dat de Nederlanders de grond waarop de factorij gelegen is als hun

wetmatige en Godgegeven bezit beschouwen. Dit geldt bij uitbreiding voor heel Oost-Indië. Dat de Nederlandse troepen op het einde van de roman Jakarta afbranden, bezegelt hun overmacht en wijst vooruit naar de verdere verovering van Oost-Indië, het huidige Indonesië. Het hele gebied zal erg vlug tot Nederlands-Indië omgedoopt worden. De naamgeving legitimeert de koloniale aanspraken van Nederland op het door haar veroverde gebied.

Conscience doet de geschiedenis geweld aan door de verovering van Oost-Indië als een Nederlands wapenfeit voor te stellen, geïnspireerd door fervent patriotisme. De VOC, opgericht in 1602, was de eerste naamloze vennootschap met verhandelbare aandelen in de wereld en deelde in de zeventiende en achttiende eeuw de commerciële lakens uit. Ze was een ministaat in eigen recht en kon een militie op de been brengen om haar overzeese handelsbelangen te verdedigen. Bestuur en rechtspraak in de door haar beheerde gebieden waren ook in haar handen. Na het faillissement van de VOC in 1795 nam de Bataafse Republiek haar overgebleven bezittingen over en werd Nederlands-Indië een Nederlandse kolonie. Conscience veroorlooft zich trouwens een heel aantal andere poëtische vrijheden ten opzichte van de geschiedenis. In tegenstelling tot wat Conscience aangeeft, was zelfs de keuze van de naam ‘Batavia’ een twistpunt onder de bevelvoerders. Toen Jan Pietersz. Coen met zijn reddingsvloot bij de handelspost, die tijdens zijn afwezigheid ‘Batavia’ gedoopt werd, verscheen, was hij allerminst gelukkig met deze naam en liet hem zelfs verwijderen zoals Pieter van den Broecke in zijn memoires schrijft:

Ondertusschen waren die van 't Fort al besich, om 't selve meerder te verstercken, ende gaven't (met mijn advijs) den naem van BATAVIA, dat met groote letters boven de Poort gheschildert werdt. D'onse (nae dat wel versterct waren) deden altemet uytvallen op de Iavaensche, waer door ick tot *Bantam* groot perijckel leedt, om ghecritst te worden. Op den 25. Martij. Arriveerde den *Generael Coen*, met een Vloot van 17. Schepen, uyt de *Moluccus*, voor *Batavia*, die qualijck te vreden was, wy de plaets *Batavia* (sonder sijn consent) geheeten hadden; liet den naem uytveghen. (Van den Broecke, 1634, p. 117)

Toen Conscience zijn roman schreef, plukte Nederland nog steeds de financiële vruchten van zijn koloniale bezit. Met het zogenaamde ‘batig slot’, de winst die voortkwam uit het cultuurstelsel – waarin de lokale boeren gedwongen werden om een vijfde van hun land te bebouwen met door de overheid opgelegde gewassen die voor de export bestemd waren – kon Nederland in de negentiende eeuw de accijnzen afschaffen, het invoeren

van inkomstenbelastingen uitstellen en grote openbare werken (waaronder de aanleg van spoorwegen) financieren.

Zoals hij dat eerder in *De Leeuw van Vlaenderen* deed, projecteert Conscience ook hier de romantische negentiende-eeuwse concepten van volk en natie op een historische situatie. Dat de mythes en de symbolen die hij in zijn werk creëerde later voor exclusief Vlaamse politieke doeleinden zullen worden ingespannen, kon Conscience niet voorzien en zou allicht niet zijn goedkeuring hebben weggedragen. De schrijver treedt doorgaans op als de verdediger en bevorderaar van de Belgische belangen. De bevordering van de Vlaamse letterkunde en van de rechten van de Vlamingen werd in de negentiende eeuw nog niet als anti-Belgisch ervaren. Integendeel zelfs, Vlaanderen werd als een essentieel onderdeel van de Belgische staat beschouwd, die zijn uniekheid en bestaansrecht aan het samengaan van Vlaanderen en Wallonië te danken had.

De ophemeling van de volksgeest, het volkseigene en van de koloniale aspiraties van de natiestaat in *Batavia*, is in het licht van de geschiedenis van de negentiende eeuw uiteraard van veel groter belang voor de jonge Belgische, dan voor de lang gevestigde Nederlandse natie. Dit blijkt duidelijk uit een vergelijking tussen *Batavia* en het toneelstuk *De stichting van Batavia* door Jacob van Lennep dat ook in 1858 verscheen. Beide werken spelen zich tegen dezelfde achtergrond af, maar hun uitwerking is totaal verschillend. Hoewel de dapperheid van de Nederlanders ook in zijn toneelstuk ter sprake komt, speelt Van Lennep nauwelijks in op patriottische motieven. *De stichting van Batavia* is een schelmdrama onder Nederlanders met twee ontvoeringen als scharniermomenten. Uiteindelijk loopt alles uit op een *happy end*: de Nederlandse echtelieden worden met elkaar herenigd; één schurk komt om het leven terwijl een andere zijn leven opoffert nadat hij tot inkering gekomen is. De teneur van Conscience's *Batavia* sluit echter direct aan bij de koloniale dromen van Leopold I en is niet van toepassing op de Nederlandse staat in het midden van de negentiende eeuw. Dat ten tijde van Conscience Nederlands-Indië bijzonder winstgevend was, is natuurlijk een bijkomend argument ten gunste van koninklijke koloniale initiatieven.

3.3. MET TWEE MATEN EN GEWICHTEN

Paradoxaal genoeg houdt de demonstratie van de Nederlandse nationalistische gevoelens in *Batavia* de onderwerping van andere volkeren in. Die kunnen blijkbaar niet dezelfde aanspraken op zelfbeschikking en vrijheid laten gelden

als het Nederlandse volk. De verheerlijking van de eigen natie en van het volkseigene leidt onvermijdelijk tot een superioriteitsgevoel dat de ‘ander’ in een minder gunstig daglicht plaatst en zelfs in een minderwaardige positie dwingt. Deze denigrerende houding wordt in de hand gewerkt door de technologische voorsprong van Europa en de negatieve stereotypering van andere rassen en culturen. Door een essentiële ongelijkheid te creëren kan het veroveren van vreemd territorium verantwoord worden. Het Nederlandse natiegevoel kan zonder meer worden uitgebreid naar en afgedwongen op andere gebieden en de rechten van de plaatselijke volkeren en politieke entiteiten kunnen zonder blikken of blozen met de voeten worden getreden. Bovendien wordt de plaatselijke bevolking zonder plichtplegingen tot dienstbaarheid verplicht. De zwaarbevochten onafhankelijkheid van Spanje in de zestiende eeuw resulteerde in de totstandkoming van een Nederlandse politieke entiteit die sterk en rijk genoeg was om op haar beurt haar wil aan andere volkeren in andere werelddelen op te leggen.

Conscience stelt zich in het midden van de negentiende eeuw geen vragen bij de Nederlandse en Europese expansiepolitiek. De striemende aanklacht tegen de kolonisatiepraktijken van Nederland in Nederlands-Indië, namelijk de in 1859 in Brussel geschreven *Max Havelaar, of de koffiveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappij* van Multatuli, verschijnt pas in 1860. Maar ook Multatuli stelt de kolonisatie zelf niet ter discussie: zijn *Max Havelaar* levert geen kritiek op de Nederlandse koloniale aanwezigheid in Nederlands-Indië, wel op de kolonisatiemethoden die gebruikt worden. Met een andere aanpak en eerherstel is voor Multatuli de kous af. In *Batavia* wordt door Conscience het koloniale streven van de Nederlandse natie gloedvol beschreven en is er van kritiek op het kolonialisme hoegenaamd geen sprake. *Batavia* is een uitgesproken kolonialistische en Eurocentrische roman die de koloniale expansieplannen van de Nederlanders volledig onderschrijft.

De manier waarop de plaatselijke bevolking wordt afgeschilderd, geeft aan de Nederlanders trouwens alle gelijk. De zwart-wit tegenstelling is breed uitgemeten en onbetwistbaar. Nuancering en relativering zijn niet aan de orde, in tegenstelling tot de historische verslagen die dikwijls van de Nederlanders en hun bevelvoerders een minder fraai portret ophangen. De Nederlanders hebben niets verkeerd gedaan en verdedigen slechts grondgebied dat ze van de sultan van Jakarta gekocht hebben en waarover ze dus volle eigendomsrechten hebben verworven. Hun heroïsche daden en hun edele karaktertrekken worden dik in de verf gezet. Zij zijn de goeden. Hun Javaanse tegenstanders zijn de slechten; er valt over hen geen goed woord te zeggen want positieve

eigenschappen bezitten ze niet. Ze zijn achterbaks, onbetrouwbaar, wreed, wraakzuchtig, listig, laf en hebzuchtig.

Conscience vermeldt wel dat het bouwen van de verdedigingswal rond de handelspost de aanleiding is tot het gewapende conflict tussen de Nederlanders en de Javanen. De sultan van Jakarta beschouwt het als een eenzijdige overtreding van de afgesloten overeenkomst en dus als een vijandige daad. De ombouw van factorij tot fort duidt op de gewijzigde intenties van de Nederlanders en hun streven om hun machtspositie verder uit te bouwen, hoewel ze aan de Javanen mededelen dat het alleen in hun bedoeling ligt zich tegen aanvallers te kunnen verdedigen. Voor Walter Pietersen echter lijkt het geen twijfel dat de handelspost bij Jakarta van strategisch belang is voor het verstevigen van de Nederlandse handelsbelangen in het gebied. De verborgen agenda en dus de arglistigheid van de Nederlanders is voor Conscience niet afdoende om hen in een ongunstig daglicht te plaatsen.

Terwijl Conscience aan de Nederlandse hoofdpersonages een breed palet van emoties toeschrijft, worden hun Javaanse tegenstanders, ‘de gele mensen’, met onderkoelde afstandelijkheid beschreven. Zij blijven in een grote mate figuranten in de marge van het verhaal. In verband met de illustraties voor *Batavia* zwaait Conscience aan zijn illustrator, Edouard Dujardin, alle lof toe en bevestigt hij de tweederangsrol van de Javanen: ‘Inderdaed, zy wyzen op de byzonderste toestanden, zyn doelmatig over het geheele werk verspreid, vertoonen de byzonderste en de nevingaende persoonen zoo dikwyls mogelyk, en geven niet te veel schilderachtige waerde aen de Javanen, die in myn werk insgelyks buiten den grond myns drama’s verscholen liggen’ (Degroote, 1957, p. 107). Zelfs het grootste onheil dat de Javanen te beurt valt, kan Conscience niet tot de geringste uiting van medeleven bewegen. Dat ze in de strijd met de dappere Hollanders het onderspit delven, dat ze daarbij in groten getale omkomen en dat Jakarta met de grond gelijk gemaakt wordt, is hun meer dan verdiende loon. Conscience legt het morele gelijk volledig bij de Nederlanders; de militaire zegepraal en het behoud van Walter Pietersen en hopman Van den Broeck vormen daarvan het onomstotelijke bewijs. Conscience verschaft op deze manier een waterdicht alibi voor de Nederlandse expansiedrang en bij uitbreiding voor het kolonialisme.

Terwijl de voorstelling van de Javanen uiterst negatief is, wordt Congo, de negerslaaf van hopman Van den Broeck, op een totaal tegenovergestelde manier uitgebeeld. Van den Broeck is een historische figuur die in 1585 in Antwerpen als Pieter van den Broecke geboren werd. Hij overleed in de Straat

van Malakka op 1 december 1640. Wegens zijn calvinistische geloof verlaat zijn vader Antwerpen en trekt hij naar Nederland en Duitsland om zich uiteindelijk in Amsterdam te vestigen. Na zijn opleiding in het koopmansvak bij het Amsterdamse handelshuis Bartholomeus Moor en Marten Hooftman onderneemt Pieter van den Broecke in november 1605 zijn eerste reis als ondercommies in dienst van Elias Trip naar Kaap Verde, op de huidige Senegalese kust. Daarna volgen drie reizen (in 1607, 1609 en 1611) als jonge en onervaren koopman naar Angola, waarbij hij ook Congo aandoet.

Later reist hij voor de VOC naar Oost-Indië, waar hij door Jan Pietersz. Coen tot bevelhebber van de prille handelspost bij Jakarta wordt aangesteld. Over zijn reizen doet hij verslag in het boek *Korte Historiael ende Journaelsche Aenteyckeninge van al 't gheen merck-waerdich voorgevallen is, in de langhduerighe Reysen, soo nae Cabo Verde, Angola, &c. als insonderheydt van Oost-Indien*. Het reisboek verscheen in 1634. In dit werk verwijst hij naar de 'Riviere van Congo', het koninkrijk Congo en de Portugese aanwezigheid daar: 'Daer staen wel vier oft vijf Kercken, daer in alle daghe van Portugiesche Papen Misse ghedaen werdt. zijn oock twee of drie Schoolen, daer de kinderen (als in Portugael) van Papen onderwesen werden' (Van den Broecke, 1634, p. 14). Een van zijn latere handelsreizen gaat naar Madagascar om er 'Rijs en Slaven' te kopen (Van den Broecke, 1634, p. 74). Als hij door de sultan van Jakarta tijdens de belegering van het fort gevangen genomen wordt, moet hij een brief schrijven waarin hij vraagt om het fort over te geven: 'welcken Brief door den swarten Ionghen van de Koopman Houtbraken (dieder daeghs te vooren van *Bantam* ghekomen was, binnen ghebracht wierdt' (Van den Broecke, 1634, p. 112). Dat deze Van den Broecke een zwarte slaaf heeft is niet onwaarschijnlijk. Conscience moet ongetwijfeld meer over Van den Broeckes achtergrond geweten hebben dan hij in zijn roman *Batavia* aangeeft.

Het portret dat van de slaaf Congo geschilderd wordt, is even karikuraal als dat van de Javanen. Congo is de enige zwarte die in de roman figureert, afgezien van een verwijzing naar de 'Mooren en Chineezen' (p. 17) die de Nederlanders helpen bij het verstevigen van de wal rondom de handelspost. In Nederland heeft Congo Walter Pietersen leren kennen, die hem in bescherming heeft genomen en hem de beginselen van het christelijk geloof heeft bijgebracht. Hij is dan ook bijzonder toegewijd aan zijn beschermheer, die zelf een bijzondere genegenheid voor Congo voelt. Walter Pietersen is wel zo voorzichtig om zijn medeleven met Congo steeds buiten het gezichtsveld van anderen te tonen. Gemeenzaam met een slaaf omgaan was blijkbaar niet

aanvaardbaar in de betere Nederlandse kringen aan het begin van de zeventiende eeuw.

Samen met hopman Van den Broeck en diens gezin is Congo naar Java afgereisd. Congo is heel emotioneel, maar zijn emotionaliteit is te wijten aan verregaande goedgelovigheid, uitgesproken naïviteit en een totaal gebrek aan rationaliteit, niet aan heftige en doorleefde zielenroerselen zoals dat bij de Nederlandse hoofdpersonages het geval is. Congo wordt als een kind, zonder verleden, voorgesteld en daardoor van zijn persoonlijkheid en van zijn volwassenheid beroofd. Men kan met hem ongestraft gekscheren, zoals dienstmeid Rosalia doet. Congo bestaat alleen maar in zijn functie als onmondig dienaar: hij is een slaaf die niets anders dan te gehoorzamen heeft. Voor zijn slaafse trouw en zijn moed krijgt hij zijn vrijheid als beloning. Niet dat hij daarvan gebruik maakt: hij wil bij Walter Pietersen, zijn goede leermeester, blijven.

Dat Congo als vrij man niet op eigen benen wil en kan staan, bevestigt de ondergeschiktheid van het zwarte ras aan zijn blanke voogden. Bij herhaling wordt naar hem meewarig als 'het arme negerkind' verwezen. Congo is als een onbeschreven blad; hij heeft klakkeloos de cultuur en vooral de godsdienst van zijn meesters overgenomen maar weet dat hij nooit evenwaardig aan hen kan zijn. Van een nobele wilde is helemaal geen sprake. Het is zijn grootste wens om een zwarte Hollander te worden en hij wil dezelfde moed etaleren als de Nederlanders ter verdediging van de Nederlandse belangen en daarmee tonen 'dat het hart hem goed is onder zijne zwarte huid' (p. 83). Dat hij aan de gele mensen zou kunnen worden verkocht, beschouwt hij als het grootste onheil dat hem zou kunnen overkomen. Congo is een goede zwarte want hij kent en aanvaardt zijn plaats op de onderste trede van de hiërarchische ladder van de Nederlandse maatschappij. De christelijke, Europese cultuur geldt als de enige en absolute norm. De uitbeelding van Congo loopt vooruit op de lachwekkende karikaturen van zwarten die dikwijls in de Vlaamse koloniale literatuur terug te vinden zijn. Door zijn overdreven reacties zorgt Congo voor een humoristische noot te midden van de donkerste ellende. In zijn uitbeelding van Congo volgt Conscience de stereotiepe opvattingen over de zwarten zoals ze toen de ronde deden.

Dat de negerslaaf Congo ook symbool zou staan voor het gebied in Centraal Afrika aan de Congostroom, is op de feiten vooruitlopen. Midden-Afrika begint pas vanaf 1870 prominent te figureren op het Europese toneel. En ook het afschaffen van de slavernij en het vrijlaten van de slaven was in 1858 nog

geen voldongen feit. Nederland had in 1814 wel een verbod op de slavenhandel afgekondigd maar de slavernij werd in Nederlands-Indië pas in 1859 verboden, op de Nederlandse Antillen en in Suriname in 1863. *Uncle Tom's Cabin or, Life Among the Lowly* van Harriet Beecher Stowe verschijnt pas in 1852. De Amerikaanse burgeroorlog, die tot de vrijlating van de Amerikaanse slaven zal leiden, speelt zich tussen 1861 en 1865 af.

Conscience toont in *Batavia* een heel beperkte mate van sensibiliteit voor de problematiek van de slavernij. Bij het vertrek in Amsterdam beseft Walter hoe gehecht hij aan Congo is. Deze band heeft niets met Congo te maken maar alles met wat Walter voor Congo heeft kunnen doen: 'Het ongelukkige Moorenkind werd mij dierbaar, omdat ik in zijne onwetende ziel het begrip der Godheid mocht storten; omdat ik het was, die het Christen maakte, omdat ik in hem een mensch mocht beschermen tegen 's menschen onrechtvaardigheid' (p. 4). Walter heeft zich over hem ontfermd 'als ware hij geen zwarte verstoorting op deze wereld geweest' (p. 23), waarbij hij uit het oog verliest dat Congo de slaaf is van hopman Van den Broeck en dus door een Nederlander onheus wordt behandeld. Hij stelt hem ook zijn vrijheid in het vooruitzicht: 'Troost u, Congo. Indien de Heer ons genadig blijft, zal er ook voor u een dag der verlossing komen. Uw hart is edel genoeg om in eene vrije borst te kloppen. Heb vertrouwen; misschien zal ik eens uwe banden slaken en u tot vaderland ditzelfde Holland geven, dat gij zoozeer bemint' (p. 102). Dat Congo door Walter Pietersen wordt vrijgemaakt, geldt als beloning voor zijn trouw en liefde voor zijn aangenomen vaderland en illustreert tezelfder tijd de edelheid van inborst van Walter. Congo heeft door zijn moedige optreden zijn vrijlating verdiend. Het is zijn eigen verdienste dat hij zijn vrijheid krijgt. Daardoor mist Conscience de kans om de ontoelaatbaarheid van slavernij als systeem aan te kaarten. Door de meewarige toon waarop hij Congo beschrijft, geeft hij bovendien aan dat de neger van nature uit niet de gelijke van de Nederlander kan zijn.

De contrasterende beschrijving van de Javanen in vergelijking met de neger-slaaf Congo is tekenend voor de houding en het optreden van de Europeaan tegenover niet-Europese volkeren en andere rassen. De vijanden van de Nederlanders worden onmenselijk, waardoor ze onmenselijk behandeld kunnen worden door de godvrezende Nederlanders; de zwarte slaaf die zich schikt in zijn lot, zich tot het christendom en de Nederlandse beschaving bekeert, kan op medelijden en een schouderklopje rekenen. Al naargelang van de omstandigheden wordt de 'ander' gedemoniseerd, getolereerd of geaccepteerd. In de relatie tussen Congo en Walter Pietersen wordt de ideale verhouding tussen de blanke kolonisator en de anders gekleurde gekoloniseerde uitgebeeld.

In *Batavia* viert het Eurocentrisme, dat leidt tot naakt kolonialisme, hoogtij. Het meerderwaardigheidsgevoel van de westerling moet onvermijdelijk in een neerbuigende en onderdrukkende relatie tussen kolonisator en gekoloniseerde uitmonden. Bovendien eigenen de westerlingen en de westerse naties zich op grond van hun vermeende hogere beschavingsniveau het recht toe om de in hun ogen minder ontwikkelde gebieden in de wereld in bezit te nemen en aan de overwonnen volkeren hun zelfstandigheid en onafhankelijkheid te ontnemen. Dat de pijlen van de Javanen niet kunnen meedingen met de vuurkracht in de vorm van musketten en kanonnen waarover de Nederlanders beschikken, brengt Conscience niet tot de conclusie dat ook hier, zoals in de op hiërarchische leest georganiseerde Nederlandse maatschappij, het recht van de sterkste geldt.

4. KOLONIALISME AVANT LA LETTRE

Door deze voorstelling van zaken, waarin geen zweem van kritiek te bespeuren is, noch op de koloniale aspiraties van de natiestaat, noch op de brutale onderwerping van de inheemse bevolking, noch op de slavernij, noch op de maatschappelijke verhoudingen in Nederland zelf, toont Conscience zich een kind van zijn tijd. *Batavia* is de eerste Vlaamse roman waarin de ideologie van het kolonialisme uitgedragen wordt, zowel door de voorstelling ervan als een fundamenteel en onaantastbaar recht van de natiestaat als door de wezenlijke aantasting van de menselijkheid van de ‘ander’. Dat deze ‘ander’ geen blanke huidskleur heeft, is uiteraard niet toevallig. In *Batavia* toont Conscience zich een enthousiast promotor van het kolonialisme en bedient hij zich van de stereotypen in de beschrijving van de ‘ander’ die een vast onderdeel vormen van de kolonialistische blik. Ze zullen in de latere Vlaamse koloniale literatuur schering en inslag zijn. Met *Batavia* maakt Conscience de ideologie van het kolonialisme aanvaardbaar en maakt hij het verwerven van een koloniale bezitting door de Belgische koning aanvaardbaar.

Batavia is haast onleesbaar geworden. Dat heeft veel met de excessief romantische inborst van Conscience te maken. De gezwollen, pathetische retoriek en de totaal gedateerde benadering door de kritiekloze promotie van het kolonialisme zijn er het gevolg van. Conscience had, zoals uit *Batavia* blijkt, geen oog voor de inherente contradicties die in het kolonialisme ingebakken zijn en die het, zoals de slavernij, intellectueel en moreel volledig onaanvaardbaar maken. Het gebrek aan overtuigingskracht van de meeste kolonialistische

literatuur is trouwens aan deze onverzoenlijke tegenstellingen, waarvoor de auteurs blind lijken te zijn, toe te schrijven.

Opvallend is dat niet eens twintig jaar na de publicatie van *Batavia* nationale trots niet meer als hoofdargument zal worden gebruikt om de Belgische bemoeienissen in Afrika te motiveren. Op de internationale geografische conferentie die Leopold II in 1877 in Brussel organiseert, wordt inmenging in Afrika niet verdedigd met patriottische argumenten maar verantwoord als een daad van altruïsme omdat alleen door Europese betrokkenheid de Afrikanen uit de handen van de slavenhandelaars kunnen worden bevrijd en tot het licht van de beschaving gebracht. De sceptische publieke opinie heeft geen oren meer naar romantisch-nationalistische dweperijen zoals door Conscience in *Batavia* verwoord. Maar ook de humanitaire oproep die tijdens de geografische conferentie gelanceerd wordt, blijkt achteraf niet meer dan een dekmantel voor zelfpromotie en winstbejag. Het zal wel een gelukkig toeval zijn dat *Batavia* in 1879 heruitgegeven wordt en in 1885 in Engelse vertaling in Amerika verschijnt. Het is een cruciale periode in de zoektocht van Leopold II naar een kolonie. Die had in december 1865 de troon bestegen en was met even grote overgave en dezelfde koppige hardnekkigheid in de voetsporen van zijn vader getreden.

Daarnaast is *Batavia* het resultaat van de manier waarop Conscience zichzelf als schrijver in de Belgische maatschappij positioneert. Hij vervult zijn maatschappelijke functie niet als rebel en ondermijner maar als een auteur die, bezielde door zijn roeping om het Vlaamse volk op te heffen, zich richt naar de heersende opvattingen, zoals hij in 1881 in een brief aan Nicolaas Beets aangeeft: 'Ik had, in alle geval, in mijne lange loopbaan, en met het oog op den toestand van het Vlaamsche volk, aan vele andere vereischten dan die der hoogere esthetiek te beantwoorden, en heb, als kunstenaar, daartoe vele opofferingen gedaan' (Willekens, 1983, p. 322). Zijn missie heeft Hendrik Conscience als schrijver gekortwiekend en hem belet om de Charles Dickens, die ook in 1812 geboren is, van de Vlaamse literatuur te worden. Ze heeft hem tijdens zijn leven geen windeieren gelegd, maar de schade aan zijn literaire reputatie is, in tegenstelling tot zijn Engelse collega, tweehonderd jaar na zijn geboorte niet te overzien.

Literatuurlijst

- Conscience, H.** (1858). *De omwenteling van 1830. Herinneringen uit myne eerste jeugd*. Antwerpen: Van Dieren.
- Conscience, H.** (1879). *Batavia*. Antwerpen: Van Dieren.
- Degroote, G.** (1957). *Wat een schrijver lijden kan. Nieuw licht op Hendrik Conscience*. Amsterdam-Antwerpen: Wereldbibliotheek.
- Deneckere, G.** (2011). *Leopold I. De eerste koning van Europa*. Antwerpen: De Bezige Bij.
- Lanoye, T.** (2012). 'Het bollekes Deconinckplein, dan. Is wie Hendrik Conscience niet eert, Vlaanderen niet weerd?' In *De Standaard*, 4 december.
- Leconte, J-R.** (1946). *Les tentatives d'expansion coloniale sous le règne de Léopold Ier*. Anvers: Van Dieren.
- Nieuhof, J.** (1682). *Zee- en Lant-Reise door verscheide Gewesten van Oostindien*. Amsterdam: Wed. van Jacob van Meurs.
- Van den Broecke, P.** (1634). *Korte Historiae ende Journaelsche Aenteyckeninge van al 't gheen merck-waerdich voorgevallen is, in de langhduerighe Reysen, soo nae Cabo Verde, Angola, &c. als insonderheydt van Oost-Indien*. Haerlem: Hans Passchiers van Wesbush.
- Van Lennep, J.** (1858). *De stichting van Batavia*. Amsterdam: J. De Ruyter.
- Wauters, K.** (1999). 'Het Vlaamse fictionele proza van Conscience tot Loveling'. In Deprez, A., Gobbers W. & Wauters, K. *Hoofdstukken uit de geschiedenis van de Vlaamse letterkunde in de 19^e eeuw*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde: 147-305.
- Willekens, E.** (1983). *Hendrik Conscience en zijn tijd*. Antwerpen: Stichting Mercator-Plantijn.